

บทความ

วิชาการ

05

ฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร
ในหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส กับความเชื่อมโยงถึง
ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตฉัตรในรัชกาลที่ 4

Chan Klom Sawetra Chat
in the Bibliothèque nationale de France and its
connection to Phra Maha Sawetra Chat Poems
in the Reign of King Rama IV

ณัฐรุจา งาตา

Natrucha Ngata

นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar, ruha.ngata@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเนื้อหาและข้อมูลที่พบในสมุด *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ตลอดจนอภิปรายเปรียบเทียบเพื่อแสดงถึงความเชื่อมโยงของ *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับนี้ กับฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องอื่น ๆ ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดอายุของเอกสารด้วยหลักฐานอื่น นอกเหนือจากรูปอักษร โดย *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสนี้เป็นฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตรสำนวนอื่นที่ไม่ได้ปรากฏเนื้อหาอยู่ใน *ชุมนุมฉันท์ดุขฎิสังเวท* ที่ทางหอพระสมุดวชิรญาณได้รวบรวมไว้เมื่อพุทธศักราช 2457

จากการศึกษาพบว่าเนื้อหาของ *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส เป็นวรรณกรรมคำฉันท์ที่เกี่ยวข้องกับฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลที่ 4 เรื่องอื่น ๆ แบ่งเนื้อหาออกได้เป็น 3 ลา ต่างไปจากคำฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตรอื่น ๆ ซึ่งแบ่งเป็น 4 ลา มีเนื้อหาเกี่ยวกับการสังเวทพระมหาเศวตฉัตร อันประกอบด้วยบทเจริญเทยดาให้มาอำนวยอวยพรในพระราชพิธีดังกล่าว โดยฉันท์ฉบับนี้พบว่า เนื้อหาบางส่วนมีความพ้องกันกับฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลที่ 4 เรื่องอื่น ๆ คือ ในลาที่ 2 ที่มีเนื้อหาเหมือนกัน และในลาที่ 3 ที่มีวรรณศิลป์ใกล้เคียงกัน แต่ทั้งนี้ค้นพบข้อแตกต่างสำคัญ คือพบการขอให้เทพเจ้าอำนวยพรแก่ช่างเผือก ระบุชื่อได้ว่าเป็นช่างพังเผือกในรัชกาลที่ 4 ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเป็นคำฉันท์ที่แต่งขึ้นหลังจากฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลที่ 4 เรื่องอื่น ๆ ใน *ชุมนุมฉันท์ดุขฎิสังเวท* ซึ่งชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของเอกสารฉบับนี้ ในฐานะของวรรณคดีอีกหนึ่งเรื่องนอกชุมนุมฉันท์ดุขฎิสังเวทที่เป็นวรรณคดีกล่อมเสวตรฉัตรในสมัยรัชกาลที่ 4

คำสำคัญ: ฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร, หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส, รัชกาลที่ 4

Abstract

This study examines the contents of the Kham Chan Klom Sawetra Chat manuscript housed at the Bibliothèque nationale de France, with the aim of identifying its textual characteristics and its contextual relationship to other Chan Sangwei Phra Maha Sawetra Chat poems from the reign of King Rama IV. A comparative study found that both textual parallels and distinctive variations contribute to dating the manuscript beyond paleographical evidence.

Chan Klom Sawetra Chat in the Bibliothèque nationale de France represents an alternative version of Chan Sangwei Phra Maha Sawetra Chat poems not included in the Chumnum Chan Dusadi Sangwei collection compiled by the Vajirayan Royal Library in 1914. The text is divided into three sections rather than the usual four. Its content, dedicated to the ritual worship of the royal white umbrella, includes invocations to deities for auspicious blessings.

While the text corresponds closely to other contemporaneous Chan Sangwei Phra Maha Sawetra Chat poems, particularly in the second and third sections, a significant distinction appears in its explicit invocation for blessings upon the royal white elephant. This feature suggests that the Chan Klom Sawetra Chat in the Bibliothèque nationale de France was composed after the other Chan Sangwei Phra Maha Sawetra Chat poems in the Chumnum Chan Dusadi Sangwei collection, reflecting the manuscript's value as an additional literary work that references the ritual and poetic traditions of the reign of King Rama IV.

Keywords: Chan Klom Sawetra Chat, Bibliothèque nationale de France, King Rama IV

บทนำ

“Le roi est mort, vive le roi!” (พระราชาสเด็จพระสวรรคตแล้ว ขอพระราชาทรงพระเจริญ) ประโยคภาษาฝรั่งเศสข้างต้นเป็นคำกล่าวที่เกิดขึ้นและแพร่หลายในหมู่ประชาชนเป็นครั้งแรกในรัชสมัยของพระเจ้าชาร์ลที่ 7 ที่เริ่มต้นทันทีหลังการเสด็จสวรรคตของพระเจ้าชาร์ลที่ 6 เป็นธรรมดาของรัฐธรรมนูญโดยเฉพาะกับรัฐที่มีระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ซึ่งสถานะของกษัตริย์หรือผู้นำประเทศเป็นสิ่งที่สืบทอดต่อกันมาในสายเลือด เรื่องนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงแคในฝรั่งเศสเท่านั้น หากแต่เกิดขึ้นในทุกรัฐที่มีกษัตริย์เป็นผู้ปกครอง สยามเองก็เช่นเดียวกัน เมื่อกษัตริย์องค์ก่อนหน้าเสด็จสวรรคต ผู้ที่เป็นทายาทลำดับที่หนึ่งในการสืบราชสันตติวงศ์ ไม่ว่าจะ เป็นพระโอรสพระองค์โต พระอนุชา หรือพระนัดดา จะได้รับสถานะการเป็นกษัตริย์ขึ้นมาทันทีทันใด แต่ทั้งนี้ ในหลาย ๆ พื้นที่ในโลก การที่จะเป็นกษัตริย์โดยสมบูรณนั้นไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์ที่สืบสายเลือดมา หรือเป็นกษัตริย์ที่แต่งตั้งตนเองขึ้นมา จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องผ่านพิธีกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งในการสถาปนาให้เป็นกษัตริย์โดยสมบูรณขึ้นมา พิธีกรรมนั้นก็คือ “พระราชพิธีบรมราชาภิเษก”

ใน จดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2466) ได้มีการกล่าวถึงการขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองดินแดนสยามเอาไว้ว่า “ตามราชประเพณีในสยามประเทศนี้ ถือเป็นตำรามาแต่โบราณว่า พระมหากษัตริย์ซึ่งเสด็จผ่านพิภพ ต้องทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเสียก่อน จึงจะเป็นพระราชอาธิบดีโดยสมบูรณ ถ้ายังมีได้ทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

อยู่ตราบใด ถึงจะได้ทรงรับรัชทายาท เมื่อเสด็จเข้าไปอยู่ในพระราชวังหลวง ก็เสด็จอยู่เพียง ณ ที่พักแห่งหนึ่ง พระนามที่ขานก็คงใช้พระนามเดิม เปรนแต่เพิ่มคำว่า “ซึ่งทรงสำเร็จราชการแผ่นดิน” เข้าข้างท้ายพระนาม” จากเนื้อหาในจดหมายเหตุนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของชนชั้นปกครองในไทยที่ยังคงผูกติดอยู่กับพิธีกรรม ตลอดจนแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่มีต่อชนชั้นปกครองของสยามอีกด้วย

ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ประกอบไปด้วยส่วนประกอบต่าง ๆ มากมาย หนึ่งในนั้นคือการรับเครื่องเบญจราชากกุธภัณฑ์จากพระมหาราชครูพรหมณ์ผู้ทำพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งเครื่องเบญจราชากกุธภัณฑ์นี้ นอกจากพระมหาพิชัยมงกุฏ พระแสงขรรค์ชัยศรี ธารพระกร วาลวิชนี และฉลองพระบาทเชิงงอนแล้ว ในบันทึกหลายฉบับยังมีการระบุใช้ “พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร” แทนที่ธารพระกรด้วย โดยอาจจะมีเค้าเดิมมาจากเนื้อหาใน *พระคัมภีร์มหาวงศ์* ซึ่งมีเนื้อหาตอนหนึ่งกล่าวถึงพระราชพิธีราชาภิเษกพระเจ้าท้าวหนมปิยติสสะที่ระบุดึงเครื่องเบญจราชากกุธภัณฑ์ว่าประกอบไปด้วย “วาลวิชนี คือ พัดวาลวิชนีอันกระทำด้วยขนทรายจามรี ๑ อุณณทิสส์ คือ พระมหาพิชัยมงกุฏ ๑ ขคค คือ พระแสงขรรค์ ๑ ฉดต คือ เศวตฉัตร ๑ ปาทุก์ ฉลองพระบาทแก้ว ๑” พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร นับว่าเป็นอีกหนึ่งเครื่องหมายสำคัญของกษัตริย์ เพราะผู้ที่จะประทับอยู่ใต้พระมหาเศวตฉัตรนี้ได้ จำเป็นต้องผ่านพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและทรงรับพระมหาเศวตฉัตรที่พระมหาราชครูพรหมณ์น้อมเกล้าฯ ถวายแล้วเท่านั้น ฉัตรจึงเป็นสิ่งที่สำคัญต่อกษัตริย์ผู้ปกครอง เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของพระมหากษัตริย์ ตลอดจนมีความเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับการบริหารอาลักษณ์โดยพระกำพูนฉัตร ผู้เป็นเทวดาประจำฉัตร ด้วยความศักดิ์สิทธิ์นี้ทำให้ปรากฏการอ่านขับฉันทสังเวทพระมหาเศวตฉัตรขึ้นมาในช่วงเวลาที่มีการประกอบพิธีสมโภชพระมหาเศวตฉัตร (บาทยัน อิมสำราญ, 2559)

การสมโภชพระมหาเศวตฉัตรนั้น ใน *พระราชพิธีสิบสองเดือน* ระบุว่าในอดีตเจ้าพนักงานผู้ดูแลเครื่องราชูปโภคจะกระทำการสมโภชเครื่องราชูปโภคขึ้นทุกปี

โดยกระทำกันเป็นการภายในโดยเจ้าพนักงานเอง ก่อนที่รัชกาลที่ 4 จะมีพระราชดำริให้ทำการสมโภชเครื่องราชูปโภค รวมถึง “พระมหาเศวตฉัตร” ในวันคล้ายวันพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พร้อมกับขนานนามเรียกพระราชพิธีดังกล่าวว่า “พระราชพิธีฉัตรมงคล” อันเป็นหมุดหมายของการสมโภชฉัตรในพระราชพิธีฉัตรมงคลเรื่อยมา ในการพระราชพิธีฉัตรมงคลนั้น การสมโภชพระมหาเศวตฉัตรจะมีการขั้วฉันทสังเวกพระมหาเศวตฉัตรด้วย ซึ่งไม่ต่างกับการขั้วฉันทสังเวกคล้องช้างเผือกที่เข้ามาในพระบรมโพธิสมภาร โดยมีการค้นพบคำฉันทสังเวกพระมหาเศวตฉัตรและรวบรวมเอาไว้ 4 เรื่องด้วยกัน ทว่าในทะเบียนของหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส กลับมีสมุดไทยด่าเล่มหนึ่งที่ปรากฏชื่อบนหน้าปกว่าเป็น *คำฉันทสังเวกเศวตฉัตร* แต่รายละเอียดเนื้อหามีความแตกต่างออกไป จากคำฉันทสังเวกพระมหาเศวตฉัตรเรื่องอื่น ๆ ที่พบในหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ซึ่งผู้เขียนจะนำเสนอถึงความเป็นมาของเอกสารฉบับนี้ ตลอดจนข้อสังเกตความเหมือนและความต่างในเนื้อหาเมื่อเทียบกับฉันทสังเวกพระมหาเศวตฉัตรเรื่องอื่น ๆ ในบทความนี้ต่อไป

ฉันทสังเวกพระมหาเศวตฉัตร: จากพระราชพิธีสิบสองเดือนถึงเค้าตลิ่งของกาบตง

การอ่านฉันทสังเวกพระมหาเศวตฉัตร เป็นหนึ่งในขั้นตอนการสมโภชพระมหาเศวตฉัตรในพระราชพิธีฉัตรมงคลที่กระทำสืบต่อมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมูลเหตุที่ทำให้เกิดการสมโภชพระมหาเศวตฉัตรและพระราชพิธีฉัตรมงคล ได้ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงอยู่ใน*พระราชพิธีสิบสองเดือน* พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ใน *พระราชพิธีสิบสองเดือน* กล่าวถึงที่มาของการพระราชพิธีฉัตรมงคลเอาไว้ว่า ในอดีตมีธรรมเนียมนิยมตั้งเดิมในหมู่เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่รักษาเครื่องราชูปโภค จะทำการสมโภชเครื่องราชูปโภคที่ตนดูแลรักษาเป็นประจำทุกปี โดยระบุว่าฝ่ายใดจะมีการตั้งเครื่องสังเวกตลอดจนมีเครื่องประโคม โดยเป็นงานที่เจ้าพนักงานทำกันเอง ไม่เกี่ยวข้องกับพระราชพิธีหรือเป็นของหลวง กระทั่งมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว ซึ่งได้มีการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในช่วงเวลาเดียวกันกับที่เจ้าพนักงานทำการสมโภชเครื่องราชูปโภคกันมาในอดีต จึงทรงพระราชดำริว่า วันบรมราชาภิเษกเป็นฤกษ์มงคล ในดินแดนอื่น ๆ ถือเอาเป็นวันนักษัตรฤกษ์ ซึ่งในกรุงสยามแต่เดิมไม่ได้มีการนักษัตรฤกษ์ใด ๆ จึงเห็นสมควรว่าจะมีการสมโภชพระมหาเศวตฉัตรขึ้น โดยนับว่าเป็นการสมโภชเครื่องราชูปโภคอย่างเก่าเหมือนที่เคยทำมาในอดีต

นอกเหนือจากความเป็นมาของพระราชพิธีฉัตรมงคลแล้ว ในพระราชพิธีสิบสองเดือนยังปรากฏการกล่าวถึงคำฉันท์สังเวชพระมหาเศวตฉัตรด้วย โดยระบุว่าคำฉันท์สังเวชพระมหาเศวตฉัตรในการพระราชพิธีฉัตรมงคลครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการจัดสมโภช 4 วันในเดือน 6 ตั้งแต่วันขึ้น 13 ค่ำ ถึงวันแรม 1 ค่ำ มีทั้งการสวดมนต์และการอ่านฉันทน์ โดยในวันขึ้น 14 ค่ำจะอ่าน *ฉันทน์สังเวชพระมหาเศวตฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* วันขึ้น 15 ค่ำอ่าน *ฉันทน์สังเวชพระมหาเศวตฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ* วันแรม 1 ค่ำอ่าน *ฉันทน์สังเวชพระมหาเศวตฉัตร พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และพระที่นั่งอนันตสมาคม* ซึ่งบทอ่านฉันทน์สังเวชพระมหาเศวตฉัตรเหล่านี้ที่เป็นพระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ปรากฏว่าถูกนำไปใช้อ่านในการสมโภชพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นว่าไม่มีการแต่งฉันทน์สังเวชพระมหาเศวตฉัตรขึ้นใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วงเวลาก่อนที่จะทรงพระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือนขึ้นมาแต่อย่างใด กระทั่งล่วงถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีการแต่งคำฉันท์สังเวชพระมหาเศวตฉัตรขึ้นมาใหม่ตามพระดำริในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ดังที่ปรากฏการกล่าวถึงในตอนท้ายลาที่ 4 ของ *ฉันทน์สังเวชพระมหาเศวตฉัตร ในรัชกาลปัตยุบัน*

สมุดคำฉันท์กล่อมเศวตฉัตร ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส เป็นสมุดไทยด้าทะเบียน Indochinois 307 จำนวน 9 หน้าคู่ แบ่งออกเป็นหน้าด้น 17 หน้า หน้าปลาย 2 หน้า กว้าง 11 เซนติเมตร ยาว 34 เซนติเมตร เผยแพร่เป็นสำเนาฉบับไมโครฟิล์มขาวดำเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม คริสต์ศักราช 2019 (พุทธศักราช 2562) ทำให้ยากที่จะระบุได้ว่า

ใช้เส้นแบบใดในการเขียน ที่หน้าปกใช้ตัวอักษรไทยย่อเขียนชื่อเรื่องว่า “๑ สมุดคำฉันท์
กลุ่มเสวตรฉัตร ในนีย” และเนื้อหาเขียนด้วยอักษรไทยรัตนโกสินทร์ที่มีสัญญาณ
พยุษณะที่แคบ ซึ่งปรากฏให้เห็นตั้งแต่ช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
เป็นต้นมา ตัวเอกสารระบุในบทแรกของลาที่ 1 ว่า “รวมซีพระนมมนฤบาล นฤเบนทรพิมาน
มกุฎเกล้ากรุงสยาม” โดยการปรากฏขึ้นของ “มกุฎเกล้ากรุงสยาม” ใน คำฉันท์กลุ่ม
เสวตรฉัตร ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสนี้ อาจจะชวนให้คิดเห็นว่าหมายถึง
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เมื่อตรวจสอบกับเนื้อหาและหลักฐานอื่น ๆ
อย่างถี่ถ้วนแล้ว พบว่าเป็นการกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเปรียบเทียบ
ช่วงเวลาปรากฏในบันทึกของหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส โดยอาจเป็นไปได้ว่าเป็นการกล่าวถึง
พระนามเดิมคือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ หรือที่ปรากฏเป็นพระปรมาภิไธย
โดยย่อว่า พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในแค็ตตาล็อกของอ็องตวน กาบตง¹ ที่จัดทำขึ้นเมื่อคริสต์ศักราช 1912 (พุทธศักราช
2455) ได้ระบุทะเบียนดั้งเดิมของ คำฉันท์กลุ่มเสวตรฉัตร ไว้ว่าเป็นทะเบียน Siamois 61
ชื่อเรื่อง Sāvētra: xāt พร้อมอธิบายว่าเป็นร้อยกรองเกี่ยวกับพระเสวตฉัตร (Le Parasol
blanc du roi. — Poème) กำหนดอายุที่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 นอกเหนือจาก
การกำหนดอายุของกาบตงแล้ว ยังมีหลักฐานเชิงประจักษ์อีกประการหนึ่งคือในส่วนของ
ตราประทับที่ปรากฏบนเอกสาร เป็นตราประทับของ Bibliothèque Impériale อันเป็น
ชื่อที่หอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสใช้งานในช่วงจักรวรรดิฝรั่งเศสของพระเจ้านโปเลียนที่ 3
มาจนถึงช่วงหลังสิ้นสุดจักรวรรดิหลังสงครามฝรั่งเศส-ปรัสเซีย ก่อนที่จะเปลี่ยนมาใช้ชื่อ
Bibliothèque Nationale เมื่อคริสต์ศักราช 1871 (พุทธศักราช 2414) หรือปีที่ 3
ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากช่วงเวลาดังกล่าวจึงมีความเป็นไปได้
ว่า คำฉันท์กลุ่มเสวตรฉัตร ฉบับนี้อาจจะเดินทางจากสยามไปยังฝรั่งเศสในช่วงรัชกาลที่ 4

---

¹ อ็องตวน กาบตง (Antoine Cabaton) นักนิรุกติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส อดีตเลขานุการของหลุยส์ ฟิโนต์ (Louis Finot) ผู้อำนวยการสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศช่วงปี 1898-1900 โดยเป็นผู้มีคุณูปการต่อ
การศึกษาภาษาตะวันออกในฝรั่งเศสโดยเฉพาะในเรื่องของมลายูศึกษา.

ก่อนหน้าการรวบรวมเอกสารโบราณของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศที่เริ่มดำเนินการ
ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20

สังเขป และโครงสร้างเนื้อหาใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส

สาระสำคัญในคำฉันท์สังเขปพระมหาเศวตฉัตรนั้น บาทยัน อัมสำราญ (2559)
ได้กล่าวถึงใน *วรรณคดีพระราชพิธี* ว่าทุกฉบับจะมีแก่นสำคัญของตัวบทซึ่งมีการลำดับชั้น
การนำเสนอเนื้อหาแบ่งออกเป็น 4 ชั้น คือ บทนำ บทชมปราสาทราชวังและความมั่งคั่ง
ของพระมหากษัตริย์ บทอัญเชิญเทวดา และบทขอพร โดยบทนำจะเป็นในส่วนของบท
ประณามพจน์ บทชมปราสาทราชวัง จะเป็นในส่วนที่กล่าวถึงพระราชทรัพย์ต่าง ๆ
ของพระมหากษัตริย์ บทอัญเชิญเทวดา จะเป็นการเชิญเทวดามาเที่ยวชมปราสาทราชวัง
และบทขอพรจะเป็นบทที่ขอให้เทวดาวยพรแก่องค์พระมหากษัตริย์ อำมาตย์ ข้าราชการบริวาร
ประชาราษฎร ตลอดจนขอให้เทพเจ้าทั้งหลายดูแลหัวเมืองต่าง ๆ และขอให้ฝนตก พืชพันธุ์
สมบูรณ์ มีช้างเผือกเข้ามาสู่พระบุญญาบารมี

เนื้อหาใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส มีลำดับขั้นตอน
การนำเสนอที่ใกล้เคียงกันกับการแบ่งลำดับชั้นดังกล่าว ทว่าเนื้อหาในบางส่วนนั้น
เป็นการกล่าวถึงเพียงเล็กน้อย มีเพียงไม่กี่บท รวมกันอยู่ในจำนวนลาต่าง ๆ ที่ปรากฏ
ในเนื้อหา ไม่ได้เป็นการกล่าวแยกชั้นทั้ง 4 ไปเป็นชั้นละ 1 ลาแต่อย่างใด โดยใน *คำฉันท์
กล่อมเสวตรฉัตร* นี้ สามารถแบ่งจำนวนลาออกเป็น 3 ลาด้วยกัน โดยสรุปเนื้อหาเบื้องต้น
ในแต่ละลาได้ดังนี้

ลาที่ 1 แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ฉบั้ง 16 จำนวน 25 บท โดยเริ่มต้น
ด้วยบทประณามพจน์ว่า “๑ สรรวมชีพระนมนฤบาล นฤเบนทรพิमान มกุฎเกล้ากรุงสยาม”
ก่อนที่จะกล่าวว่าเป็นบทโองการประณามพจน์ และเริ่มไหว้เทพเจ้าองค์ต่าง ๆ อันได้แก่
“ไท่เถลิงหงษ์โพรงพราย²” คือพระพรหม “นิทรนาคนารายณ์³” คือพระนารายณ์

² เทพผู้ประทับเหนือหงส์ คือ พระพรหม.

³ เทพผู้ประทับนอนบนนาค คือพระวิษณุ หรือพระนารายณ์.

“คูลีไศลลำเนา⁴” คือพระอิศวร และ “วัชรินทรวิมานเมรุเขา⁵” คือพระอินทร์ ก่อนที่จะกล่าวไปถึงเทพผู้รักษาจักรคือพระกำพูนัตถ์ พร้อมด้วยเทพทั้งหลายในจักรวาลให้มารับเครื่องสักการบูชา และได้ “ชมระย้าแก้วแพรวพราย” ชมความงาม ณ มณฑลพิธิ ซึ่งระบุว่าเป็นที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ตลอดจนขึ้นชมบารมีของปราสาทราชวังพร้อมกับบอกว่าเมื่อเสร็จพิธีแล้วขอให้เทพทั้งหลายเหล่านั้นได้วยพรทั้งกษัตริย์และพสกนิกรทั้งหลาย

ลาที่ 2 แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทสันตติกลฉันท์ 14 จำนวน 11 บท เป็นการกล่าวถึงบรรยากาศและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในมณฑลพิธิ มีการระบุว่าเกิดขึ้นที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ โดยบรรยายทั้งหลายคุณท้าว นางสนองพระโอษฐ์ ตลอดจนนางกำนัลทั้งหลาย กล่าวถึงหมู่ผู้คนที่มาเข้าเฝ้า มีการจับระบำรำฟ้อน ซึ่งในช่วงท้ายได้มีการเชิญให้เทพทั้งสิ้น คือพระพรหม พระนารายณ์ พระอิศวรที่ได้กล่าวถึงไปในลา ก่อนหน้า ตลอดจนเทวีต่าง ๆ ทั้ง “อ้าองค์อุมอมรทิพ ยกริยจอมไตร⁶” คือพระอูมา “อ้าองค์วิไลลักษณ์โฉม ทุดิยศพระทรงสังข์⁷” คือพระลักษมี “อ้าองค์ธิดาสุรภาพพิริยอินทรบังอร⁸” คือพระศจี ให้มาปกป้องรักษาผู้คนในพิธิ อีกทั้งยังปรากฏการ “ขอพรพรุณคินแลลม สุริยจันทดารา” คือพระพรุณ พระเพลิง พระพาย ตลอดจนพระอาทิตย์ พระจันทร์ และเทพพเคราะห์ทั้งหลายให้มาอำนวยพรแก่กษัตริย์ด้วย

ลาที่ 3 แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทอินทรวินัยฉันท์ 11 จำนวน 22 บท โดยในบทนี้เป็นการขอให้เทพเจ้าต่าง ๆ ช่วยสอดส่องและดูแลแผ่นดินที่อยู่ภายใต้การปกครอง

⁴ เทพผู้อาศัยบนภูเขา คือพระศิวะ หรือพระอิศวร.

⁵ เทพผู้มีวิมานบนเขาพระสุเมรุ คือพระอินทร์.

⁶ จอมไตรคืออีกพระนามหนึ่งของพระอิศวร “กริยจอมไตร” จึงหมายถึงพระชายาของพระอิศวร คือพระอูมา

⁷ พระทรงสังข์ หมายถึงพระนารายณ์ “ทุดิยศพระทรงสังข์” จึงหมายถึงผู้เป็นรองพระนารายณ์ คือพระลักษมี.

⁸ ตามปกรณ์ม พระชายาเอกของพระอินทร์ คือ พระศจี ในคติฮินดู หรือพระสุชาดา ในคติพุทธ ซึ่งมีชาติกำเนิดเป็นธิดาของจอมอสูร คือท้าวท้าวเวปจิตติ “ธิดาสุรภาพ” จึงหมายถึง พระศจี หรือ พระสุชาดา.

ของพระมหากษัตริย์ โดยเริ่มจากกรุงเทพมหานคร ก่อนที่จะออกไปยังเมืองต่าง ๆ ซึ่งมี
ระบุเอาไว้ว่าเป็น “เมืองออกเอกโทตรี จัตุวามีแปนบริพาร” หลังจากที่เสร็จสิ้นการเอ่ย
นามหัวเมืองต่าง ๆ แล้วจะเป็นในส่วนของ การขอให้เทพดาอำนวยพรทั้งกษัตริย์
และประชาชน อาทิขอให้ “ไพร่เมืองมลายทุกซ์ เขมรคฺุขะสรบไถง บำบัดอุบัติโภย
อย่าพารต้องประชาชน” ตลอดจนขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล พิษพันธุอุดมสมบูรณ์
ตลอดจนขอให้พระพิฆเนศนำพาซึ่งช้างเผือกมาสู่แผ่นดิน ก่อนที่จะจบด้วยการอวยพร
ให้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระชนมชีพยืนยาวเป็นหมื่นปี

จากเนื้อหาสรุปข้างต้นพบว่าโครงสร้างเนื้อหาในแต่ละลามีลักษณะใกล้เคียงกัน
กับคำฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตรเรื่องอื่น ๆ ที่ปรากฏใน *ชุมนุมฉันท์ดุชนิสังเวท*
อยู่ 2 เรื่อง นั่นคือ *ฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ครั้งรัชกาลที่ 4
กับ *ฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตรรัชกาลปัตยุบัน* (รัชกาลที่ 6) โดยทั้งนี้มิใช่แตกต่าง
ในเรื่องของจำนวนลา คือ *คำฉันท์กล่อมเศวตฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส
แบ่งออกเป็น 3 ลา ในขณะที่ *ฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตร* อีก 2 เรื่องนั้นแบ่งออกเป็น
4 ลาด้วยกัน ดังที่เปรียบเทียบให้เห็นในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ตารางเปรียบเทียบเนื้อหาที่พบในแต่ละลาระหว่าง*คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส *ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ครั้งรัชกาลที่ 4 และ*ฉันท์สังเวยพระมหาเสวตรฉัตรรัชกาลปัตยุบัน*

	<i>คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร</i> หอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส	<i>ฉันท์สังเวย</i> <i>พระมหาเสวตรฉัตร</i> <i>พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท</i> ครั้งรัชกาลที่ 4	<i>ฉันท์สังเวย</i> <i>พระมหาเสวตรฉัตร</i> รัชกาลปัตยุบัน
ลาที่ 1	ประณามพจน์ ธิญูเทพยดา มารับเครื่องสังเวย ชมปราสาทราชวัง และอำนวยพร	ประณามพจน์ ชมวัง บอกกล่าวว่าจะทำการ สมโภชพระมหาเศวตฉัตร	ประณามพจน์ บอกเหตุ แห่งการสมโภชพระมหา เศวตฉัตร ชมวัง
ลาที่ 2	บอกเล่าถึงบรรยากาศพิธี ภายในพระที่นั่ง และเชิญ เทพให้ดูแลรักษาผู้คน ในพิธี	เชิญเทพยดา ให้มาอำนวยพร	เชิญเทพยดา ให้มาอำนวยพร
ลาที่ 3	ขอให้เทพยดาสอดส่อง ดูแลเมืองภายใต้ การปกครอง และขอให้ อำนวยพรทั้งกษัตริย์ และประชาชน	ขอให้เทพยดาสอดส่อง ดูแลเมืองภายใต้การ ปกครอง	ขอให้เทพยดาสอดส่อง ดูแลเมืองภายใต้ การปกครอง
ลาที่ 4	-	ขอให้เทพยดาอำนวยพร ทั้งกษัตริย์และประชาชน	ขอให้เทพยดาอำนวยพร ทั้งกษัตริย์และประชาชน จบท้ายลาด้วยการบอก ชื่อผู้แต่ง

จากตารางข้างต้น พบว่าใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส ได้รวบเนื้อหาบางส่วนที่ควรจะอยู่ในลาที่ 4 ตามที่ปรากฏใน*คำฉันท์สังเวย*

พระมหาเศวตฉัตรฉบับอื่น ๆ ให้เข้ามาอยู่ในลาเดียว คือลาที่ 3 ทำให้จำนวนลาที่ปรากฏใน *คำฉันท์กล่อมเสวตฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสนั้น แตกต่างไปจาก *ฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ครึ่งรัชกาลที่ 4 และ *ฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรรัชกาลปัตยุบัน* นอกจากนี้ อีกหนึ่งจุดสำคัญที่ปรากฏใน *คำฉันท์กล่อมเสวตฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส คือการขอพรในทุกลา จะแตกต่างไปจากคำฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรฉบับอื่น ๆ ที่จะขอพรในลาที่ 2 และ 4

ขณียนอยู่ครอง พระยศร้อยปีหลาย: ความปรารถนาและความมาดหมายที่ปรากฏในบทขอพร

หนึ่งสิ่งทีปรากฏให้เห็นเด่นชัดใน *คำฉันท์กล่อมเสวตฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส คือการขอพรจากเทพเจ้าทั้งหลายไม่ว่าจะเป็น พระพรหม พระนารายณ์ พระอิศวร พระอินทร์ พระกำพูนัตร์ พระอุมา พระลักษมี พระศจี พระพิรุณ พระเพลิง พระพาย พระอาทิตย์ พระจันท์ เทพนพเคราะห์และปวงเทพทั้งหลายในจักรวาล ที่เสด็จมาชุมนุม ณ มณฑลพิธิ ซึ่งการขอพรใน *คำฉันท์กล่อมเสวตฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสนี้ปรากฏให้เห็นตลอดทั้งเรื่องในทุกลา ซึ่งต่างกับเนื้อหาในฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรเรื่องอื่น ๆ ที่แยกส่วนการอำนวยการออกต่างหากอย่างชัดเจนและกล่าวถึงเพียงในลาที่ 2 และลาที่ 4 ดังที่ได้เปรียบเทียบเอาไว้ในตารางที่ 1 ข้างต้น และไม่ฟังเพื่อไปในทุกลาเหมือนดังที่ปรากฏใน *คำฉันท์กล่อมเสวตฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส

ณัฐพล ใจเอี่ยม (2566) ได้กล่าวถึงการขอพรว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเทพเจ้า โดยวิเคราะห์ว่า “*พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชอำนาจจากการที่ทรงมีสิทธิธรรมในการให้เทพเจ้ากระทำหรือบันดาลสิ่งใด ๆ อันเป็นกรณีกิจหรือกิจที่เทพเจ้าพึงกระทำต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ประชาชน ตลอดจนประเทศชาติ*” ซึ่งการขอพรที่ปรากฏในฉันท์สังเวยพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลที่ 4 นั้น สะท้อนให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจที่สามารถควบคุมเทพเจ้าต่าง ๆ ให้อำนวยความสะดวกให้ได้

ซึ่งพรดังกล่าวยังมีลักษณะส่งเสริมความมั่นคงในฐานะของเจ้าผู้ปกครองและให้อาณาประชาราษฎร์ที่อยู่ใต้ร่มพระบารมีอยู่เย็นเป็นสุขด้วยพระราชอำนาจและพระบารมีของพระองค์ พรที่ได้ขอจากเทพเจ้าทั้งหลายใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ปรากฏให้เห็นตลอดทั้ง 3 ลา ซึ่งในแต่ละลาก็จะมีการขอพรจากเทพเจ้าที่แตกต่างกันไป ดังนี้

ลาที่ 1 มีการกล่าวถึงเทพเจ้าที่สามารถระบุได้ คือ พระพรหม พระนารายณ์ พระอิศวร พระอินทร์ และพระกำพันธุร อีกทั้งยังมีการกล่าวถึงเทพเจ้าอื่น ๆ ทั่วทั้งจักรวาลให้มาชุมนุมกัน ณ มณฑลพิธิ และกล่าวบอกว่าเมื่อเสร็จพิธีขอให้เทพเจ้าเหล่านั้นได้อำนวยพรต่าง ๆ โดยโครงสร้างของการอำนวยพรในลานี้ เริ่มต้นที่การอำนวยพรพระพรหมมหากษัตริย์ อำนวยพรเสนาอำมาตย์ อำนวยพรแก่ช่างเผือก และขอให้เทพเจ้าดูแลทั้งเจ้าขุนมูลนายตลอดจนพระญาติวงศ์พระองค์อื่น ๆ โดยเป็นการกำชับว่า ถ้าเจ้าขุนมูลนายหรือพระญาติวงศ์พระองค์ใดภักดี ขอให้เทพเจ้าจงปกป้องรักษาและดูแลให้พระมหากษัตริย์ปุนบำเหน็จหรือแต่งตั้งตำแหน่งยศถาบรรดาศักดิ์ให้ แต่ถ้าหากเจ้าขุนมูลนายหรือพระญาติวงศ์พระองค์ใดคิดคดไม่ซื่อสัตย์ ขอให้เทพเจ้าจงไปดูแลให้ผู้ที่คิดคดเหล่านั้นกลับใจให้มาซื่อสัตย์ต่อพระองค์ ไม่ได้เป็นการแข่งแต่อย่างใด

ความแตกต่างของการขอพรในลาที่ 1 นี้ ปรากฏการขอพรประการหนึ่งที่ไม่พบเห็นในฉันทส่วงเสวตรฉัตรเรื่องอื่น ๆ คือมีการกล่าวถึง “กิริณี” หรือช่างพังเผือก เป็นการระบุชื่อช่างพังเผือกโดยตรงว่า “๑ *หนึ่งแก้วกิริณีอาภา พิสุทธสมญา แลพระวิมลกิริณี*” ซึ่งพ้องกันกับชื่อช่างเผือก 2 ช่างแรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ “พระวิมลรัตนกิริณี” และ “พระวิสุทธรัตนกิริณี” โดยใน *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394 – 2411* ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) ได้กล่าวถึงการได้ช่างพังเผือกทั้ง 2 ช่างนี้เอาไว้ว่าพระวิมลรัตนกิริณีเป็นช่างพังเผือกตรีคล้องได้ที่ป่าผามตลดา แขวงท่าลัด เมืองยโสธร น้อมเกล้าฯ ถวายโดยพระสุนทรราชวงศาเจ้าเมืองยโสธร เมื่อ พุทธศักราช 2395 ในขณะที่พระวิสุทธรัตนกิริณี เป็น ช่างพังเผือกโทคล้องได้จากป่าเดียวกันกับพระวิมลรัตนกิริณี และน้อมเกล้าฯ ถวายโดยพระสุนทรราชวงศา

เช่นเดียวกัน ในพุทธศักราช 2396 ห่างกันเป็นเวลา 1 ปี ทำให้สันนิษฐานว่า *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส น่าจะแต่งขึ้นหลังจากพุทธศักราช 2396 ห่างจาก *ฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตร พระที่นั่งคูชิตมหาปราสาท* ครั้นรัชกาลที่ 4 ราว 2 ปี เป็นอย่างน้อย โดยเนื้อหาในบทขอพรข้างเผือกนี้ มีเนื้อหาเป็นการขอให้บำรุงให้ข้างทั้งสองให้เจริญและปราศจากราคี ตลอดจนอายุยืนยาวอยู่คู่เมืองเป็นร้อยปีด้วย

การปรากฏการขอพรให้ข้างเผือกคู่รัชกาล แสดงให้เห็นว่าฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตรนั้นไม่ได้หยุดนิ่ง หรือใช้เพียงแค่ฉบับดั้งเดิมที่สมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศรทรงพระนิพนธ์ขึ้น เมื่อครั้งพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและพระราชพิธีฉัตรมงคลในปีกุน แต่อย่างใด ทว่ายังมีการแต่งใหม่และเสริมเพิ่มเติมขึ้นมาตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละปีด้วย แต่ทั้งนี้ *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับนี้ จะเป็นพระนิพนธ์สมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศรหรือไม่นั้น ยังไม่ปรากฏแน่ชัด จำต้องมีการศึกษาเปรียบเทียบกันต่อไป

ลาที่ 2 เป็นบทที่กล่าวถึงบรรยากาศในมณฑลพิธิ มีโครงสร้างการขอพรโดยการเชิญเทพทั้ง 4 ที่กล่าวถึงในลาที่ 1 มาช่วยรักษาพิธิและกันให้สิ่งที่ไม่ดีให้ห่างออกไป ปรากฏการอัญเชิญเทพเจ้าฝ่ายสตรี อันได้แก่ พระชายาของเทพเจ้าที่สามารถระบุได้ในลาที่ 1 ประกอบด้วยพระอุมาเทวี พระลักษมี และพระศจี แต่ทั้งนี้เนื้อหาการขอให้อำนวยพรในลาที่มีไม่มากนัก โดยเน้นไปที่การขอให้เทวีทั้งหลายนั้นช่วยรักษาดูแลผู้คนในพิธิ ก่อนที่จะลงท้ายลาด้วยการกล่าวถึงเทพเจ้าองค์อื่น ๆ อย่างพระพิรุณ พระอัคนี และพระพาย ตลอดจนพระอาทิตย์ พระจันทร์ เทพนพเคราะห์ทั้งหลาย อวยพรให้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระชนมียืนยาวนานไปโกฏิกัลป์

การอัญเชิญเทพเจ้าฝ่ายสตรีนี้ มีข้อสังเกตอยู่ประการหนึ่ง คือพบว่ามีการเชิญเทพเจ้าฝ่ายสตรีเพียง 3 องค์ ซึ่งไม่เท่ากันกับการเชิญมหาเทพฝ่ายบุรุษ อันได้แก่ พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ และพระอินทร์ ซึ่งในการอัญเชิญเทพเจ้าฝ่ายสตรีนี้พบการหายไปของพระสุรัสวดี ผู้เป็นพระชายาของพระพรหม ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบกับ *คำฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ* ซึ่งมีเนื้อหาพ้องกันแล้ว พบว่า

ไม่มีมีการกล่าวถึงพระสุรัสวดีเช่นเดียวกัน การหายไปนี้จึงไม่ได้เกิดการหายไปจากการปรับเนื้อหา หากแต่ไม่เคยมีมาก่อนแล้ว จากการตรวจสอบกับวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ในชุมนุมฉันทดุขกวีสังเวชา เฉพาะในเรื่องที่มีการกล่าวอัญเชิญเทพฝ่ายสตรี เช่น ใน *ฉันทสังเวชพระที่นั่งบางปะอิน* พบว่ามีการละชื่อพระสุรัสวดีเหมือนกัน ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าเกิดขึ้นจากความนิยม ซึ่งพระสุรัสวดีได้รับความนิยมในสังคมไทยน้อยกว่าเทพเจ้าฝ่ายสตรีองค์อื่น ๆ แต่ทั้งนี้ยังไม่มียุทธฐานหนาแน่นพอที่จะสามารถสันนิษฐานได้ชัดเจน

ลาที่ 3 ที่มีเนื้อหาการขอให้เทพเจ้าดูแลรักษาหัวเมืองต่าง ๆ นั้น ในตอนท้ายมีรูปแบบการขอพรที่คล้ายคลึงกันกับที่ปรากฏทั่วไปในฉันทสังเวชพระมหาเศวตฉัตรเรื่องอื่น ดังที่จะอภิปรายในหัวข้อถัดไป

ความเหมือนที่แตกต่างและความเกี่ยวข้องกับฉันทสังเวชพระมหาเศวตฉัตรเรื่องอื่น ๆ ในรัชกาลที่ 4

จากหลักฐานแวดล้อมได้กล่าวไปในหัวข้อต่าง ๆ ข้างต้น สะท้อนให้เห็นแน่ชัดว่า *คำฉันทกล่อมเสวตฉัตร* ฉบับนี้ เป็นฉันทที่แต่งขึ้นมาเนื่องในพระราชพิธีฉัตรมงคลในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งนอกเหนือจากหลักฐานจากแค็ตตาล็อกของหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส และการปรากฏขึ้นของชื่อช้างพังเผือกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เป็นข้อแตกต่างแยกมาจากฉันทสังเวชพระมหาเศวตฉัตรเรื่องอื่น ๆ แล้ว ใน *คำฉันทกล่อมเสวตฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ยังปรากฏเนื้อหาที่พ้องตรงกันกับเนื้อหาที่พบในฉันทสังเวชพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลที่ 4 เรื่องอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน

ในพระราชพิธีสิบสองเดือน ระบุว่า การอ่านฉันทสังเวชสมโภชพระมหาเศวตฉัตร ยังคงมีการหยิบยกเอาพระนิพนธ์เดิมในสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศรมาใช้อยู่ ถึงแม้ว่า ใน *คำฉันทกล่อมเสวตฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสฉบับนี้ จะมีเนื้อหาหลายส่วนที่ไม่ตรงกับพระนิพนธ์เดิม กระนั้นในเวลาที่ 2 ของ *คำฉันทกล่อมเสวตฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส กลับพบว่าเป็นส่วนเนื้อหาเดิมที่ตรงกับ *ฉันทสังเวชพระมหาเศวตฉัตร*

พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ครั้นรัชกาลที่ 4 พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร อย่างชัดเจน
ดังที่จะเปรียบเทียบให้เห็นในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 ตารางเปรียบเทียบเนื้อหาในลาที่ 2 ระหว่าง คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร
ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส กับ ฉันทสังเวทพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ
ครั้นรัชกาลที่ 4 พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิศร

คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส	ฉันทสังเวทพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ
<p>๑ หนึ่งในพระมณฑิรสถาน ที่พิศาลทักษิณนาม เนืองนองคณานิกรทราม ศุภลักษณ์สวารรณ นางท้าวทั้งสี่รู่สนอง พระโอรุคคอบังคมคัล พร้อมพร้อมบงจอรอค์ก้านัล ประนตน์อมจำนงใน ๑งานสรองพระภูษิตประจำ บันจงจีบกุญแจไข งานเครื่องสุคนธรงค์ไกร แลงานแต่งพระศรีสลา</p>	<p>๑ เบื้องบนพระมณฑิรสถาน ที่พิศาลทักษิณนาม เนืองนองคณานิกรทราม ประเสริฐลักษณ์วารรณ ๑ นางท้าวทั้งสี่รู่สนอง พระโอรุคคอบังคมคัล พร้อมพร้อมบงจอรอค์ก้านัล ประนตน์อมประนมกร ๑ ถ้ำแก่ชเแม่แลก็มาหมอบ บริรักษ์นรินทร งานเครื่องสุธารศกัจกร ก็ตักตั้งระวีงไว ๑งานสรองพระภูษิตประจำ ผจงจีบกุญแจไข งานเครื่องสุคนธรงค์ไกร แลงานแต่งพระศรีสลา</p>

จากตารางเปรียบเทียบข้างต้นจะพบกับความคล้ายคลึงกันในส่วนของการเรียงลำดับเนื้อหาในแต่ละบท จากการเริ่มกล่าวถึงพระที่นั่งไพศาลทักษิณที่เนื่องแน่นไปด้วยผู้คนก่อนที่จะบรรยายถึงผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่ปรากฏตัวอยู่ ณ มณฑลพิธี ซึ่งล้วนแต่เป็นข้าราชการฝ่ายใน เนื้อหาที่มีความแตกต่างในเรื่องของการใช้คำที่เปลี่ยนไปบ้างในบางจุด เช่นในบทแรกของลาที่ 2 ใน *ฉันทสังเวทพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ* ใช้คำว่า “เบื้องบน” ทว่าใน*คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* กลับเลือกใช้คำว่า “หนึ่งใจ” แทน เป็นต้น นอกจากนี้ เนื้อหาของ *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส นับว่าสั้นกว่าที่ปรากฏใน *ฉันทสังเวทพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ* ครั้งรัชกาลที่ 4 พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาพรยาเดชาดิศร เป็นจำนวน 1 บทด้วยกัน โดยพบข้อแตกต่างเพิ่มเติมคือใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ตัดบทที่ 3 ใน ลาที่ 2 ของ *ฉันทสังเวทพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ* ออกไปพร้อมกับปรับคำท้ายของบทก่อนหน้าให้ลงท้ายด้วยเสียงสระโอะ จาก “ประนตน์น้อมประนมกรม” กลายเป็น “*ประนตน์น้อมจำนงใจ*” แทน เพื่อให้ไปส่งสัมผัสกับบทถัดไป

นอกเหนือจากการตัดบทออกแล้ว ในลาที่ 2 ของ*คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ยังพบการเปลี่ยนบทสุดท้ายของลาด้วย โดยใน *ฉันทสังเวทพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ* ได้ลงท้ายลาด้วยการขอพรให้นางบริพานับหมื่นนางไม่ประสบภัยใด ๆ และอยู่สนองเป็นข้าราชการด้วยใจภักดี ความว่า “*หมื่นนางอนงค์บริพาน อย่าพ้องไผ่พาธา สมองบาทบพิตรมหิศรา อิบดีด้วยภักดี*” ทว่าใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ได้เปลี่ยนบทดังกล่าวเป็นการขอพรให้เทพเจ้าอวยพรให้พระมหากษัตริย์ทรงมีชนมียืนยาว ความว่า “*ขอพรพรหมคนแลลม สุริยจันทดารา ให้องค์พระภุชรุจธา ธเลียงโลกย์อยู่โกฎกลับ*” แทน ทำให้เนื้อหาไม่ได้เป็นการขอพรให้แก่ข้าราชการฝ่ายในเพียงอย่างเดียวเหมือนดังที่ปรากฏใน *ฉันทสังเวทพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ*

หากพิจารณาเนื้อหาใน *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ในส่วนของลาที่ 1 ปรากฏการเชิญชวนเทพเจ้าให้ “*จงชมระย้าแก้วแพรวพราย นานามะณีฉาย*

ใน*อำมรินทวินิจฉัย*” แสดงให้เห็นว่ามณฑลพิธิในเวลาที 1 คือพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย การทีในเวลาที 2 ได้หยิบยกเอาเนื้อหามาจาก *ฉันทสังเวทพระมหาเสวตฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิม* อาจสันนิษฐานได้ว่าพระราชพิธีฉัตรมงคลในปีทีแต่งฉันทกล่อมเสวตฉัตรนี้ อาจจะมีสมโภชทั้งพระมหาเศวตฉัตรในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และพระที่นั่งไพศาลทักษิม ในวันเดียวกัน และใช้บทอ่านบทเดียวกัน เหมือนกับกรณีทีเกิดขึ้นในพระราชพิธีฉัตรมงคล พุทธศักราช 2394 ซึ่งใน *พระราชพิธีสิบสองเดือน* ระบุว่ามีการอ่านฉันทสังเวทพระมหาเศวตฉัตร สมโภชพระเศวตฉัตรในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และพระที่นั่งอนันตสมาคม ในวันเดียวกัน แต่ทั้งนี้ยังไม่มียหลักฐานอื่นเพิ่มเติมทีสามารถยืนยันชัดเจนได้วาคำฉันทฉบับนี้แต่งขึ้นในปีใด และพระราชพิธีฉัตรมงคลในปีดังกล่าว นั้น มีลักษณะอย่างไร

อีกหนึ่งความพ้องทีพบใน *คำฉันทกล่อมเสวตฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ปรากฏอยู่ในส่วนของเวลาที 3 ซึ่งเป็นส่วนทีขอให้เทพยดาไปปกปักเมืองต่าง ๆ ทีอยู่ได้ การปกครองนี้ ใน *คำฉันทกล่อมเสวตฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ระบุชัดเจนว่เป็นการกล่าวถึง “เมืองออกเอกโทตรี จัตวามีเป็นบริหาร” ซึ่ให้เห็นว่ในช่วงเวลาที*คำฉันทกล่อมเสวตฉัตร*ฉบับนี้ถูกเขียนขึ้นมา ยังคงมีการใช้ระบบหัวเมืองในรูปแบบของหัวเมืองเอก โท ตรี⁹ อยู่ ซึ่ระบบดังกล่าวนี้ถูกยกเลิกไปในสมัยรัชกาลที 5 ช่วงรัชกาลที 4 จึงเป็นช่วงเวลาทียังคงใช้ระบบหัวเมืองดังกล่าวอยู่ อย่างไรก็ดี ใน *คำฉันทกล่อมเสวตฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส นั้น มีจำนวนหัวเมืองทีน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนทีปรากฏใน *ฉันทสังเวทพระมหาเสวตฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ครั้รัชกาลที 4 โดยใน *คำฉันทกล่อมเสวตฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ปรากฏรายชื่อเมืองต่าง ๆ

---

⁹ การปกครองแบบหัวเมือง เป็นรูปแบบการปกครองส่วนภูมิภาคทีมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยระบบการแบ่งหัวเมืองออกเป็นชั้นเอก โท ตรี นั้น ได้เริ่มปฏิรูปมาในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เจ้าเมืองจะเป็นผู้ทีได้รับการแต่งตั้งจากส่วนกลางไป “กินเมือง” ต่าง ๆ เจ้าเมืองเหล่านี้ได้เบียดหัตถ์รายปีจากราชธานี แต่ไม่ได้มีเงินเดือนเป็นของตนเอง จึงหารายได้จากแหล่งอื่นเช่นส่วนแบ่งภาษีอากร เป็นต้น ในขณะที่การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น เป็นการรวบรวมเมืองต่าง ๆ เข้าด้วยกันเป็นมณฑล ซึ่รัฐจะจัดตั้งข้าราชการขึ้นไปเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล (สมุหเทศาภิบาล) และได้รับพระราชทานเงินเดือนประจำ

รวมกรุงเทพมหานครเพียง 77 เมือง ในขณะที่ใน *ฉันทสังเวทพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ครั้งรัชกาลที่ 4 ปรากฏชื่อเมืองกว่า 438 เมืองด้วยกัน แสดงให้เห็นถึงการย่อเนื้อหาให้สั้นลง แต่ทั้งนี้ในลาที่ 3 ของทั้ง 2 ฉบับยังมีบางบทที่ปรากฏการเรียงลำดับเมืองใกล้เคียงกัน ดังในตารางที่ 3

ตารางที่ 2 ตารางเปรียบเทียบเนื้อหาบางส่วนในลาที่ 3 ระหว่าง *คำฉันทก่ล่อมเสวตรฉัตร ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส* กับ *ฉันทสังเวทพระมหาเสวตรฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ครั้งรัชกาลที่ 4 พระนิพนธ์สมเด็จพระยาเดชาดิศร

<i>คำฉันทก่ล่อมเสวตรฉัตร</i> ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส	<i>ฉันทสังเวทพระมหาเสวตรฉัตร</i> <i>พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท</i> (ครั้ง ร.4)
๑ <u>ไซนาทมะโนรม</u> อีกอินท์พรหมเมืองสิงห์สรรงค์ กำแพงเพชรสุพรรณ เพชรบุรีธานี	๑ <u>ไซยาทมะโนรมย์</u> ทั้งอินทรพรหมแลสุพรรณ กำแพงเพชรนครสวรรค์ พิศณุโลกยกไกร
๑ <u>บางซังแลบางยม</u> <u>ศรีภิรมย์พรหมภิราม</u> ปราจีนประจันตคาม นครราชูสีมา	๑ <u>บางซังทั้งบางยม</u> <u>ศรีภิรมย์พรหมภิราม</u> ทุ่งยั้งทั้งงคราม ลับแลหล่มแลเลยสวางค์

ปัจจัยที่ทำให้การปรากฏขึ้นของชื่อเมืองที่มีการเรียงลำดับในวรรณคดีเหมือนกันนี้อาจมองได้ว่าเกิดจากความคล่องจองของชื่อเมือง ตลอดจนความใกล้เคียงที่อาจจะจดจำได้ง่ายหรือถูกจับเป็นคู่ ๆ กันมาตั้งแต่ในอดีต ไม่ว่าจะเป็น “*ไซนาทมะโนรม*” “*อินท์พรหม*” “*บางซังและบางยม*” หรือ “*ศรีภิรมย์พรหมภิราม*” และการเรียงลำดับแบบนี้ อาจเกิดจากการเรียงตามเมืองที่อยู่ใกล้กัน เช่น บางซังและบางยมอยู่ในพื้นที่ของอำเภอสวรรคโลกเหมือนกัน หรือศรีภิรมย์และพรหมภิรามอยู่ในพื้นที่ของจังหวัดพิษณุโลกเหมือนกัน เป็นต้น

อีกทั้งการเรียงชื่อเมืองที่คล้องจองกันอาจจะมีส่วนในการสร้างคุณค่าทางด้านวรรณศิลป์เพิ่มเติม และอาจจะเป็นการหยิบเอาวรรณศิลป์ที่เดิมแต่งเอาไว้ดีอยู่แล้วมาประยุกต์เข้ากับเนื้อหาใหม่

ความใกล้เคียงของ *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส กับ *ฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตร* ครั้งรัชกาลที่ 4 เรื่องอื่น ๆ ไม่ได้จับลงเพียงแค่ความเหมือนในบรรยากาศพระราชพิธีจากลาที่ 2 หรือความคล้ายในการกล่าวถึงเมืองต่าง ๆ จากลาที่ 3 เท่านั้น ในตอนท้ายของลาที่ 3 ซึ่งเป็นส่วนจบเรื่องของ *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ยังปรากฏการอำนวยการอวยพรแก่พระมหากษัตริย์ และพสกนิกรภายใต้ร่มพระบารมีของพระองค์ด้วย ซึ่งเทียบเคียงได้กับลาที่ 4 ของ *ฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ครั้งรัชกาลที่ 4

เนื้อหาในส่วนท้ายของลาที่ 3 ปรากฏการอวยพรหลักอยู่ 4 ประการ คือ ขอให้ประชาชนไม่ทุกข์พบแต่ความสุข ขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลพืชพันธุ์ธัญญาหารสมบูรณ์ ขอให้มิช้านเผือกเข้ามา และ ขอให้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระชนม์มียืนยาว เนื้อหาในส่วนนี้ใกล้เคียงกับเนื้อหาในลาที่ 4 ของ *ฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ซึ่งกล่าวถึงการขอให้พระเสื่อเมือง พระหลักเมืองคุ้มครองชาวเมืองจากภัยอันตราย และให้เกษมสุข (*ฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ลาที่ 4 บทที่ 1-6) ขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลและพืชพันธุ์ธัญญาหารสมบูรณ์ (*ฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ลาที่ 4 บทที่ 7-8) ขอให้มิช้านเผือกมาสู่พระบรมโฑธิสมภาร (*ฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ลาที่ 4 บทที่ 9-10) และขอให้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระชนม์มียืนยาว (*ฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* ลาที่ 4 บทที่ 11-15) ซึ่งเป็นโครงสร้างเนื้อหาเหมือนกัน ต่างเพียงแต่จำนวนบทที่ในฉันท์สังเวทพระมหาเศวตฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนั้นมีจำนวนบทที่มากกว่าเนื่องจากการพรรณนาความ

สรุป

คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส นับว่าเป็นอีกหนึ่งวรรณกรรมสังเวทยพระมหาเศวตฉัตรที่พบนอกขุมมณีนันท์ดุขภูมิจึงเวย เป็นฉันท์ที่ปรากฏความแตกต่างในเรื่องของการลำดับเนื้อหาที่แตกต่างไปจากฉันท์สังเวทยพระมหาเศวตฉัตรเรื่องอื่น ๆ ในแง่ของการนับจำนวนเวลาที่ต่างกัน ไปจนถึงเนื้อหาที่มีความสั้น แต่ถึงกระนั้น เนื้อหายังคงเป็น *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ที่คงไว้ซึ่งเนื้อหาที่ต้องตามขนบการประพันธ์ฉันท์สังเวทยพระมหาเศวตฉัตร ที่ประกอบไปด้วยยบหน้า บทชมปราสาทราชวังและความมั่งคั่งของพระมหากษัตริย์ บทอัญเชิญเทวดา และบทขอพร

ฉันท์ฉบับนี้สามารถกำหนดอายุเบื้องต้นได้จากพยานหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏทั้งในภูมิหลังของเอกสารไปจนถึงเนื้อหา โดยเป็นวรรณคดีสังเวทยพระมหาเศวตฉัตรในสมัยรัชกาลที่ 4 นอกเหนือจากที่พบในหอสมุดแห่งชาติกรมศิลปากร สันนิษฐานว่าเป็นฉันท์ที่ถูกแต่งขึ้นมาหลังจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและพระราชพิธีฉัตรมงคลครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช 2394 ดังที่ปรากฏหลักฐานเป็นชื่อของช่างฟังเผือกประจำรัชกาลที่คล่องได้ เมื่อพุทธศักราช 2395 และพุทธศักราช 2396 ตลอดจนเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าฉันท์สังเวทยพระมหาเศวตฉัตรนั้น ไม่ได้หยุดนิ่งเพียงแค่นั้นสังเวทยพระมหาเศวตฉัตรที่สมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงพระนิพนธ์ขึ้นในปีแรกเท่านั้น นอกจากนี้ *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส ยังปรากฏความเชื่อมโยงอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับฉันท์สังเวทยพระมหาเศวตฉัตรในรัชกาลที่ 4 เรื่องอื่น ๆ ทั้งความพ้องกันของเนื้อหาที่ถูกนำกลับมาใช้ใหม่ในลาที่ 2 และการใช้คำลำดับชื่อหัวเมืองในลาที่ 3 และการขอพรทำยเรื่อง **ทั้งหมดนี้ต่างสะท้อนให้เห็นว่า *คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร* ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสฉบับนี้ ถูกเขียนขึ้นมาเพื่อใช้ในการสมโภชเนื่องในพระราชพิธีฉัตรมงคลปีใดปีหนึ่ง หลังจากพระราชพิธีฉัตรมงคลครั้งแรก เมื่อพุทธศักราช 2394 ไปแล้วอย่างน้อย 2 ปี แต่ทั้งนี้การปรับเปลี่ยนคำฉันท์ดังกล่าวนี้เป็นผลงานการปรับเปลี่ยนของสมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศรเองหรือไม่นั้น ยังคงไม่มีข้อมูลหนาแน่นพอที่จะพิสูจน์ได้หลงเหลือไว้เป็นหัวข้อที่เป็นประโยชน์และควรค่าแก่การศึกษาในเรื่องของวรรณคดี**

พระราชพิธี และวรรณคดีพระนิพนธ์ในสมเด็จพระยาเดชาติศรต่อไป คำฉันท์กล่อม
เสวตรฉัตร ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส จึงนับว่าเป็นอีกหนึ่งวรรณกรรมพระราชพิธี
ที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่งที่พลัดหลงออกจากประเทศไทย ไปปรากฏอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ
กรุงปารีสในปัจจุบัน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมศิลปากร. (2527) **ชุมนุมฉันทดุขฎิสังเวย เล่ม 1**. พิมพ์ครั้งที่ 2. องค์การค้ำของครุสภา.
**จดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. 2466. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. เข้าถึงได้จาก
https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:317744
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2396-2453 (2463). **เรื่อง พระราชพิธี
สิบสองเดือน**. โรงพิมพ์ไทย. เข้าถึงได้จาก https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:407
- ณัฐพล ใจเอี่ยม. (2566). ฉันทสังเวยพระมหาเสวตรฉัตรในรัชกาลที่ 4: ความสัมพันธ์
เชิงอำนาจของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. **วารสารมังรายสาร**, 11, 1:
110-127. เข้าถึงได้จาก <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/mrsj/article/view/263176>
- ทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ข้า), เจ้าพระยา, 2356-2413 (2477). **พระราชพงศาวดาร
กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2411 ฉะบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์**.
โรงพิมพ์พระจันทร์. เข้าถึงได้จาก https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:47663
- บาหยัน อิมสำราญ. (2559). **วรรณคดีพระราชพิธี**. คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
มหานามเถระ, พระ. (2534). **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 (หมวดศาสนาจักร)
คัมภีร์มหาวงศ์**. แปลโดย พระยาธรรมปโรหิตและพระยาปริยัติธรรมธาดา
(แพ ตาละลักษณณ์). กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- สมุดคำฉันทฉลอมเสวตรฉัตร. สมุดไทยดำ. อักษรไทยรัตนโกสินทร์. ภาษาไทย. Indochinois 307.
แผนกจารึกและเอกสารตัวเขียน, หอสมุดแห่งชาติฝรั่งเศส กรุงปารีส.

ภาษาต่างประเทศ

- Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits. (2019). Indochinois 307 en savoir plus. Microfilm Numérisation. accédé depuis <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10087961w/f1.item.r>
- Cabaton, A. (1912). Catalogue sommaire des manuscrits indiens, indochinois et malayo-polynésiens de la Bibliothèque nationale. E. Leroux. accédé depuis <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10329763p/f11.item>

ภาคผนวก

คำฉันท์กล่อมเสวตรฉัตร ฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส¹⁰

ลาที่ ๑ ฉบับ ๑๖

๑ สรวมชีพประนมนนฤบาล	นฤเบนทรพิमान
มกุฎเกล้ากรุงสยาม	
๑ โองการสารสั่งแสดงความ	ผูกพากยปรนาม
ปรนดในเทพทุกพาย	
๑ อาทิต์เถลิงหงษ์โพรงพราย	นิทรนาคนารายณ์
ศุลีไศลลำนเา	
๑ วัชรินทรวิมานเมรุเขา	สี่เทพย้อมเทา
มาเทียวทฤษดีดู	
๑ อิกเทพบริรักษ์กำภู	ฉัตรอำไพรุ
อันก้งอเคื้อควนสถาน	
๑ ทังไทเทพทังจักรพาฬ	คาบนี้ควรมาน
นมัศรอันเรวมา	
๑ รับเครื่องสักการะมหา	แห่งราชราชา
ธิเบศพิตรภูธร	
๑ เทียนทำบังจรงค์จามิกร	โกสุมภ์เกษร
ยยงกระยาบายศรี	
๑ เซอญเทพรประชุมด้วยดี	บริโภคพลี
แลสิ่งบำบวงแห่หลหลาย	
๑ จงชมระย้าแก้วแพรวพราย	นานามะณีฉาย
ในอ่ามรินทวินิจไฉย	

¹⁰ ถ่ายถอดตามอักขรวิธีดั้งเดิมในเอกสารต้นฉบับ

๑ จงชื่นชมโศกโศไคย นิเวศพระราชาฤๅตี	ศุрымมากมีใน
๑ เสรจสรรวมศุภพรพิธิ สั้วสติสปลิงถววย	เชอญช่วยอวยศรี
๑ แล้วจงกัngerกรอันตราย เกษมสมบัตินุญบาน	พิบัติจำงาย
๑ นฤทุกขาครุบันดาน บพาทในองค์พงษพันธุ	พระโรคคพาน
๑ เสนอนายกพลขันท์ นิกรแสนศุขา	หมู่มาตยอนันต์
๑ หนึ่งแก้วกิริณีอาภา แลพระวิมลกิริณี	พิสุทธสมญา
๑ เชอญช่วยบำรุงรักษศรี และแลพิไลยถ้ำยอง	บาราชราคี
๑ ควนคำคู่มืองเรื่องรอง พระยศรีอัยปีหลาย	ชนยี่นอยู่ครอง
๑ หนึ่งเชอญช่วยดูหมู่หมาย แลพงษพระญาติยาไทย	หมื่นขุนมนนาย
๑ ใครแพ่งภักดีฉันไต รวังพิทักษ์รักษา	เช็ญเทพระไว
๑ ดลพระหลุไทยราชา นุคักดีแสนศฤงฆาร	เพ่อมพลูศลา
๑ ใครลัจซื้อตอนฤบาล มโนศบำเนจนงยง	ดลไ้ให้มาน

๑ ใครเกี่ยวจกพิรุทธจ้านง ประทุษฐุโทษทรชน	เลี้ยงลิ้มมิตรง
๑ ทุกทวยเทพแจ้งใจลอย จงแกล้งให้กลับเปนดี	แห่งเหตุวิกล
๑ สนองบาททพชไทธิบัติ ธรรมเนียมในแผ่นดินสยาม	โดยกัตเวที

ลาที่ ๒ วสันตติลกฉันท์ ๑๔

๑ หนึ่งในพระมณฉิรสถาน เนืองนองคณานิกรทราม	ที่พิศาลทักษิณนาม ศุภลักษณ์สวารรม
๑ นางท้าวทั้งสี่ธูระสนอง พรั่งพร้อมบงอรอัคน้ำล	พระโอรสคอยบังคมคัล ประนตน์อ้อมจ้านงใน
๑ งานสรงพระภูษิตประจำ งานเครื่องสุคนธรรศไกร	บันจงจิกบุญแจโย แลงานแต่งพระศรีสลา
๑ โดยหมู่มาเฝ้ายุคลบาท นางพื่อนจำเรียงดรุณา	บำเรอราชภริมยา ลก็หัดประเหล่งจริง
๑ เทวีพระวงษกุลท้าว ศุขเสมอแลมานกมลอิง	ธพีนางแลน่องหญิง ชกฤชตกิจการ
๑ วรวงษแลราชวรบุตร เปนที่จ้านงศุขสำราญ	ประอรอุตมเปรียบปราณ ฤทัยขึ้นทุกคืนวัน
๑ เซอญเทพทั้งสี่เสดจมา สิ่งโศรกแลสิ่งอุปทวัน	บริรักษบารุงกรร ตรายโรคจันไรไกล
๑ อ้าองค์อุมามรทิพ จงมาถนอมพนิตไทย	ยภิริยจอมไตร ธิเบศท้าวทั้งวงวัง
๑ อ้าองค์วิไลลักษณ์โฉม สบไสมยเสมอแลก็มายัง	ทุดิเศศพระทรงสังข สำนักนินารถอ้านวยพร

๑ อ้าองคัธิดาอสุรภาพ
เรวเร่งบรเรนเห็นคณจร
๑ ขอพรพรุณคณิแลลลม
ให้องค์พระภูธรจุพา

พิริยอินทรบังอร
มาจรงรักษรักษา
สุริยจันตทารา
ธเลียงโลกยอยู่โกฏกลับ

ลาที่ ๓ อินทรวิเชียรฉันท์ ๑๑

๑ หนึ่งโสดสุระเท
โคศศไกวัลย์
๑ ปวงเทพอันสถิตย์
ปราสาทกุฎาคา
๑ สรวมเทพผู้พำนักนี้
อาราทณมี
๑ กรุงเทพมหา
บวรรัตนโกสิน
๑ จงอวยศิริสวัสดิ์
กฏีก้องทั้งโลกา
๑ เมื่องออกเอกโทตรี
วิเศศไชยชาญ
๑ ไชนาทมะโนรม
กำแพงเพชรสุพรรณ
๑ พิจิตรพิศณุโลกย
สวรรคโลกยสว่างศรี
๑ บางซ้งแลบางยม
ปราจันประจันตคาม
๑ วิเชียรธานี
อรัญเวศวรพัฒนา

พผู้เดชะฉะวรรค์
ภูมิเทพอนเภา
ในดุสิตะมหา
ยศทั่วทั้งราชขตรี
สุรารักษอารี
มนัสทำนุกผดุงดิน
นครเศตราชินทร์
มหินทอโยทธยา
สมบัติสมบูรณปรา
เกียรติ์ทั่วทิศานันต์
จัดวามีเปนบริพาร
ศุโขไทยนครสวรรค
อีกอินทร์พรหมเมืองสิงห์สวรรค
เพชรบุรีธานี
อีกโฆมะบุรี
พนมมาศไชยนาม
ศรีภิรมย์พรหมภิราม
นครราชูสีมา
เบารานศรือโยทธยา
เลยหล่มสักปักธงไชย

- ๑ กำพจน์โสมศรีสระเกษ
ภูมค่านครไทร
- ๑ ปะทุมสมุหะ
นามหุงอีกหนองหาน
- ๑ กำพจน์โสมโพธิสัต
คูเวียงแลเชียงใหม่
- ๑ ปักข์ทักษิณสถาน
ชุมพรนครศรี
- ๑ กระลั่นตันและกระแดะ
ไทรตรังแลสังขลา
- ๑ เบื้องบูรพาบาล
จันทบูรบางลมุง
- ๑ ศรีรวมบุรีรอบ
ทเวะเดชธบันดาล
- ๑ ไพร่เมืองมลายทุกซ์
บ่าบตี้อุบัติไทย
- ๑ ยังแผ่ลียงพลาหก
ธัญญาผลาผล
- ๑ ขอพรพระพิฆเนศวร
มาสู่สมภารพาย
- ๑ ศรีลิตธิชเยศ
สฤชติเดชบรม
- ๑ ขยเกเรียติผริต
ทฤชายุศม์มมงคล
- อุดมเดชมโนไพร
นครชุมไชยบาดาน
ปรีนตะปะแลกำพราน
ภิรามรังสำโรงทอง
จะตุร์ศปะตะบอง
เขตรมลาวธานี
กฤษปรามกาญจนบุรีย์
ธรรมราชาไชยา
ปะเทรียนระแงะพังนงา
ลึงสวนถาดงพัทลุง
ตราชนนทชลแกลงขลุ้ง
เมืองสมุทปราการ
ชั้นธขอบกรุงเทพสถาน
ผดุงผลเผดจีโยย
เขชมศุขะสรบโถง
อย่าพาดต้องประชาชน
ให้ตกต้องฤดูตุล
จงเพ็ญเพียบอย่างพึงวาย
นำสารเสวตรพวงพลา
โยกรุงเทพบุรีรมย์
วรเดชวไรดม
มนารถเจ้าจอมสกล
ขยลิตธิศุภผล
สพพรรัชสถาพร ฯ